

ეთნიკური და რელიგიური ფაქტორების თანაფარდობა ქართველთა კულტურული თვითიდენტიფიკაციის პროცესში
(ისტორიული ასპექტი)

კრებ.: მარიამ ლორთქიფანიძე 85. თსუ გამომც., თბილისი, 2007, გვ. 116-132.

იდენტობის პრობლემა იმ საკითხთა რიცხვს განეკუთვნება, რომლებიც ბოლო ათწლეულების მანძილზე სხვადასხვა სამეცნიერო დისციპლინის ყურადღების ცენტრში მოექცა. ეს ინტერესი თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებმა განაპირობა, რომლებშიც ერთმანეთს ერწყმის ინტეგრაციისა და დეზინტეგრაციის, გაერთგვაროვნებისა და მრავალფეროვნების მანიფესტაციის რთული და წინააღმდეგობრივი ტენდენციები. ლოკალურ იდენტობათა გამოცოცხლება თანამედროვეობის ერთ-ერთი დამახასიათებელი მოვლენაა.

შესაბამისად, დღეს “იდენტობა” ერთ-ერთი ფართოდ გავრცელებული ტერმინია სოციალურ და ჰუმანტარულ მეცნიერებებში, უფრო მეტიც: როგორც როჯერს ბრუბაკერი და ფრედერიკ კუპერი აღნიშნავენ, ეს მეცნიერებები “იდენტობის” ცნების ტყვეობაში მოექცნენ, ფარ-ხმალი დაყარეს მის წინაშე¹. ამან თვით ცნებასაც ცუდი სამსახური გაუწია, რადგან, ჯორჯ ორუელის სიტყვით, ყველაზე უარესი, რაც შეიძლება ამა თუ იმ სიტყვას დაემართოს, მის წინაშე კაპიტულაციაა² (“The worst thing one can do with words is to surrender to them”). სიტყვის შინაარსში დებენ ხან მეტისმეტად ბევრს, ხან მეტისმეტად ცოტას, ხან კი ის სრულიად უშინაარსოდ გამოიყენება. მიკუთვნებულობის, ერთობის, დაკავშირებულობის, თვითგააზრებისა და თვითიდენტიფიკაციის გამოცდილებათა, შეჭიდულობის ყველა ფორმის კონცეპტუალიზაციამ იდენტობის ცნებაში შედეგად მოიტანა ზედაპირული, ბუნდოვანი და არადიფერენცირებული ტერმინის ჩამოყალიბება³.

გამოყოფენ “იდენტობის” მნიშვნელობის ორ ასპექტს: პრაქტიკულსა და ანალიტიკურს. პირველი დაკავშირებულია ადამიანთა და მათი ჯგუფების ყოველდღიურ პრაქტიკასთან – როგორ გაიაზრებენ ისინი საკუთარ ერთობას, რა აქვთ საერთო და რა განასხვავებთ სხვათაგან. მეორე მნიშვნელობა კი უფრო “იდენტობის პოლიტიკის” სფეროს განეკუთვნება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოიყენება სამი ტერმინი - იდენტობა, იდენტიფიკაცია, თვითიდენტიფიკაცია, რომლებიც ერთი და იგივე შინაარსისაა და ერთმანეთისაგან განსხვავდება აქცენტებით: იდენტობა აღნიშნავს უკვე ფაქტის

¹ Brubaker R. and Cooper F. Beyond “Identity”. www.ceu.hu/nation/classics

² Orwell G. A Collection of Essays. N.Y., 1954, pp.169-170. ციტ.: Brubaker R. and Cooper F. Beyond “Identity”. www.ceu.hu/nation/classics

³ Brubaker R. and Cooper F.. Beyond “Identity”. www.ceu.hu/nation/classics

სახით არსებულ რეალობას, იდენტიფიკაცია კი პროცესია, რომლის შედეგი ამ რეალობის განსაზღვრაა; იდენტიფიკაცია და თვითიდენტიფიკაცია ერთი და იგივე პროცესის ობიექტური და სუბიექტური ასახვაა. თვითიდენტიფიკაცია და სხვათა მიერ იდენტიფიკაცია სიტუაციური და კონტექსტუალურია, იცვლება კონტექსტიდან კონტექსტში.

ამჯერად ჩვენი ინტერესის საგანი კულტურული იდენტობაა, რომელიც, თავის მხრივ, ეთნიკური და ნაციონალური იდენტობის საფუძვლად გვევლინება. ენტონი სმითი ეთნიკურ და ნაციონალურ იდენტობებს კოლექტიური კულტურული იდენტობების მოდელებად მიიჩნევს⁴. ჩვენი მცდელობა მიმართულია იმის გარკვევისაკენ, თუ რა როლს ასრულებდა ეთნიკური და რელიგიური ფაქტორები ქართველთა კულტურული თვითიდენტიფიკაციის პროცესში ადრეულ შუა საუკუნეებში, უფრო ზუსტად, იმ პერიოდში, როცა ქართველთა თვითდადგინების, თვითგანსაზღვრის პრობლემა, წყაროების მიხედვით, პირველად ჩანს სრულად რეფლექტირებული. მეტიც - როგორც უკანასკნელი პერიოდის გამოკვლევები გვიჩვენებს, შესაძლებელია საუბარი კულტურული პროცესების მართვაზე ქართულ კულტურულ სივრცეში V-XI საუკუნეებში, რაც ხორციელდებოდა კულტურული გავლენების გააზრებული ლიმიტაციით, ინფორმაციის გადარჩევითა და, შესაბამისად, ისტორიული მეხსიერების განსაზღვრით, ქართული კულტურისა და კულტურული სივრცის მიზანმიმართული ფორმირებით, რაც საფუძველს უქმნიდა კულტურულ/ეთნიკურ იდენტობას⁵.

კულტურული იდენტობა არის ამა თუ იმ ისტორიული ერთობის წევრ ინდივიდთა (თვით)გააზრება ამ ერთობის კულტურის წევრად. კოლექტიური კულტურული იდენტობა მთელ საზოგადოებას მოიცავს, ახდენს რა შიდა სხვაობების მინიმიზებას გარე სხვაობათა მაქსიმიზების პარადელურად. კოლექტიური კულტურული იდენტობის საფუძველზე შექმნილი ერთობები (ეთნიკური ერთობები, რელიგიური დენომინაციები, ნაციები) სტაბილურია, მათი შემადგენელი ბაზისური კულტურული ელემენტები – ფასეულობები, სიმბოლოები, მითები, ტრადიციები, რომლებიც ხორცს იხამს კოლექტიურ მეხსიერებაში, წარმოდგენებში ღირსებასა და სამართლიანობაზე, საკვებში, ტანისამოსში, რიტუალებში, წეს-ჩვეულებებში, მეტ მდგრადობასა და ურთიერთობის უნარს ავლენენ, ისინი კოლექტიური მუდმივობისა და განსაკუთრებულობის განმეორებად ელემენტებს წარმოადგენენ⁶.

⁴ სმითი ე.დ. ნაციონალიზმი. თეორია, იდეოლოგია, ისტორია. თარგმანი ინგლისურიდან მ.ჩხარტიშვილისა. თბ., 2004, გვ.32-39.

⁵ კაკიბელაშვილი ქ. კულტურული პროცესების მართვა V-XI საუკუნეების აგიოგრაფიული ტექსტების მიხედვით. – “ცივილიზაციური ძიებანი”. თბ., გამომც.“არტანუჯი”, 2005, გვ.13-30.

⁶ სმითი ე.დ. ნაციონალიზმი. თეორია, იდეოლოგია, ისტორია. თარგმანი ინგლისურიდან მ.ჩხარტიშვილისა. თბ., 2004, გვ. 43.

კოლექტიური კულტურული იდენტობების საფუძველზე აღმოცენებული ერთობები არ არიან ერთხელ და სამუდამოდ ფიქსირებულნი და სტატიკურნი. მართალია, ისინი დროის ხანგრძლივ მონაკვეთში არსებობენ, მაგრამ მუდმივნი არ არიან. “კულტურული იდენტობანი და ერთობები ისევე ექვემდებარებიან ცვლილებებს, როგორც ყველაფერი სხვა და ეს ცვლილებები შეიძლება იყოს როგორც თანდათანობითი და კუმულაციური, ასევე უეცარი და არაგანგრძობადი. მაგრამ ეს ისეთი ცვალებადობაა, რომელიც მოქმედებს მოცემული ნაციის კულტურისა და ტრადიციების, მისი განსაკუთრებული მემკვიდრეობის მკაფიო პარამეტრების სიმრავლის შიგნით. იდენტობა გულისხმობს გარკვეული ზომის სტაბილურობას, იგივეობას დროში. ცვლილება შესაძლებელია მხოლოდ მკაფიოდ მოხაზულ საზღვრებში”⁷.

თვითიდენტიფიკაცია წარმოადგენს პასუხს კითხვაზე: ვინ ვართ ჩვენ? როგორც ნაციონალიზმის თეორიის ერთ-ერთი მთავარი წარმომადგენელი ერიკ ჰობსბაუმი აღნიშნავს, ნაციონალური იდენტიფიკაცია და ყველაფერი, რაც მას უკავშირდება, განიცდის ცვლილებებს დროში, თანაც საკმაოდ მკვეთრს⁸. შესაბამისად, დასმულ კითხვაზე პასუხი სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვაგვარად გაიცემა, თუმცა რჩება რაღაც ძირითადი, არსებითი, რომელიც ზემოთნახსენებ განგრძობადობასა და თვითშენახვის რესურსს განაპირობებს. პასუხების სხვადასხვაგვარობა კი რამდენიმე მომენტიტაა გამოწვეული: 1) რომელ ერთობასთან მიმართებაში ახდენს თვითიდენტიფიკაციას მოცემული ერთობა (ამ შემთხვევაში, ქართველები)? თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართველთა (ისევე როგორც კავკასიის სხვა ხალხთა) ისტორიული განვითარება ცვალებად პოლიტიკურ, კულტურულ და ცივილიზაციურ გარემოში მიმდინარეობდა, გასაგები იქნება, რომ სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში აქტუალური იყო თვითიდენტიფიკაცია სხვადასხვა ერთობასთან მიმართებაში (ბერძნული და პართიული სამყარო, რომი, ბიზანტია, ირანი, ოსმალეთი, რუსეთი, დასავლური სამყარო), ამ ერთობებთან საკუთარი ერთობის მსგავსებათა და განსხვავებათა გამოკვეთა. აქედან გამომდინარე, იცვლებოდა იდენტობის მარკერებიცა და მათი თანაფარდობაც.

ამრიგად, კულტურული თვითიდენტიფიკაციის შესახებ მსჯელობის დროს უნდა გავითვალისწინოთ, ვისთან მიმართებაში უხდებოდათ ქართველებს თვითგანსაზღვრა კონკრეტულ პერიოდში? ვისგან განსხვავებულობისა და ვისთან იდენტობის დამტკიცებას ცდილობდნენ და რა მახასიათებლებზე დაყრდნობით?

კოლექტიური იდენტობის საყოველთაოდ აღიარებული მარკერებიდან ამჯერად ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ეთნიკური და რელიგიური კუთვნილების მახასიათებლები, რომლებიც, თავის მხრივ, მჭიდროდაა დაკავშირებული სხვა მარკერთა მთელ წყებასთან.

⁷ სმითი ე.დ. ნაციონალიზმი. თეორია, იდეოლოგია, ისტორია. თარგმანი ინგლისურიდან მ.ჩხარტიშვილისა. თბ., 2004, გვ. 45.

⁸ Хобсбаум Э. Нации и национализм после 1780 г. СПб.. 1998, с.18.

ისევე როგორც მთელ ქრისტიანულ სამყაროში, ამ პერიოდის საქართველოშიც თვითდადგინების პროცესი განუყოფლადაა დაკავშირებული ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან, ნებისმიერი აზრი ყალიბდება და გამოითქმის რელიგიური ფორმით, რელიგია კულტურული იდენტობის ძირითადი საფუძველია და სწორედ მისი მეშვეობით ხდება იდენტობის სხვა მარკერების (მაგალითად, ენის) აქცენტირება.

როგორც საისტორიო წყაროების ანალიზი გვიჩვენებს, ქართველთა თვითიდენტიფიკაცია უკვე ადრეულ შუა საუკუნეებში საკმაოდ მკაფიოდ განსაზღვრულ მარკერებს ემყარება. ნათლად ჩანს ერთიანი კულტურული ცნობიერებაც.

ამ პერიოდში ქართველთა კულტურული თვითიდენტიფიკაცია, უპირველესად, ბიზანტიასთან მიმართებაში ისაზღვრებოდა.

IV-X საუკუნეებში სიმბოლური ელინისტური კულტურის ქრისტიანობასთან შერწყმით იქმნება ბიზანტიური კულტურული ტრადიციები, რომლის სფეროში შედიან აგრეთვე აღმოსავლური ქრისტიანობის არეალში მოქცეული ქვეყნები, მათ შორის, ისტორიული საქართველოც. როგორც ცნობილია, შუა საუკუნეებში აღმოსავლეთის ქრისტიანული ქვეყნების კულტურა ბიზანტიური კულტურის ძლიერი გავლენით ვითარდებოდა. მას შემდეგ, რაც საქართველოში ფეხი მოიკიდა ბიზანტიურმა პოლიტიკურმა ორიენტაციამ, დაიწყო ბიზანტიური კულტურის ათვისების პროცესი. მკაფიოდ გამოვლინდა მის მონაპოვართა ეროვნულ ნიადაგზე გადამუშავება-გააზრების ტენდენცია, რომელსაც კ. კეკელიძე “ქრისტიანულ-ბიზანტიური კულტურის ნაციონალიზაციის ტენდენციას” უწოდებდა. აღიარებულია, რომ სწორედ ქრისტიანიზაციის შემდეგ აღმოსავლურ ქრისტიანულ სამყაროში შეიქმნა ეროვნული დამწერლობები, დაიწყო ღვთისმსახურება ეროვნულ ენებზე⁹.

ეს პროცესი კავკასიაშიც – საქართველოსა და სომხეთში – ინტენსიურად წარიმართა, თუმცა მკაფიოდ გამოიკვეთა ამ ორი ხალხის კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ორიენტაციათა სხვადასხვაობაც. სომხეთში ეთნიკური და კულტურული თვითდამკვიდრება სარწმუნოებრივი განსხვავებულობითაც განმტკიცდა – სომხეთის ეკლესია უნივერსალურ ქრისტიანულ ეკლესიას გაემიჯნა და მცირე აღმოსავლურ ეკლესიათა რიგში ჩადგა (ეგვიპტის, სირიის, ნუბიის, ეთიოპიის ეკლესიებთან ერთად). უკვე IV საუკუნიდან თავი იჩინა ავტოკეფალიისაკენ ლტოლვამ, რაც გაგრძელდა სომხების მიერ ქალკედონური მრწამსის მიუღებლობით და მონოფიზიტიზმისაკენ გადახრით. ის გარემოება, რომ ეს არ იყო წმინდა დოქტრინალური განხეთქილება და ეხმიანებოდა პოლიტიკურ და კულტურულ ტენდენციას – ბერძნულ-ელინისტური სამყაროსაგან ემანსიპირებას, დასტურდება V საუკუნის დასაწყისში მესროპ მაშტოცის მიერ სომხური ეროვნული

⁹ გამყრელიძე თ. საქართველო ევროპაა თუ აზია? – “Academia” (ისტორიულ-ფილოლოგიური ჟურნალი). ტ.1. თბ., 2001, გვ. 6; პატარიძე ლ. ქართული იდენტობა (ისტორიული ხედვის პრობლემები). – საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005, გვ. 223.

დამწერლობის შექმნის, ლიტერატურული აღმავლობის, სომხეთში ეროვნული წელთაღრიცხვის დაწეების (551 წ.) ფაქტებით¹⁰.

საქართველოში პროცესები სხვაგვარად განვითარდა. აქ ეკლესიის ავტოკეფალიის მოპოვება, ეთნიკური და კულტურული თვითდამკვიდრების პროცესი არ წარმართულა საეკლესიო იზოლაციონიზმისა და ბერძულ-ბიზანტიური კულტურისაგან ემანსიპაციის ნიშნით. პირიქით, საისტორიო წყაროები ადასტურებენ ქრისტიანული უნივერსალიზმის აღიარებას ქართველთა მიერ¹¹.

ბერძულ-ბიზანტიურ სამყაროსთან ქართველთა დამოკიდებულებას თავისუფლად შეიძლება მიესადაგოს ვ. ბოედერის მოსაზრება საერთოდ გარესამყაროსთან ქართველთა დამოკიდებულებაზე, რომელიც მან საქართველოს ისტორიის ლაიტმოტივად მიიჩნია: ეს იყო “ქართველთა მცდელობა, შეგუებოდნენ კუთვნილებისა და არა-კუთვნილების ამბივალენტობას, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ პრაქტიკულად და სიმბოლურად გამოხატონ თავისი ერთობა დანარჩენ მსოფლიოსთან და, იმავდროულად, მტკიცედ იდგნენ საკუთარ იდენტობაზე”¹². ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში ამის გამოხატულებაა ქართული ორიგინალური დამწერლობის შექმნა; ბიბლიის თარგმნა ქართულად, თან კი იმაზე ზრუნვა, რომ ენა, შეძლებისდაგვარად, წმინდა ქართული დარჩეს (რელიგიური ტერმინოლოგიის ქართული შესატყვისების მოძებნა); ღვთისმსახურების ენად ქართულის აღიარება, მაგრამ მართლმადიდებლურ სამყაროსთან ერთობის ნიშნად, როგორც გიორგი მერჩულე ამბობს, “კვირიეელეისონი ბერძულად ითქუმის”; ბერძენ ეკლესიის მამათა და ფილოსოფოსთა თხზულებების თარგმნა, რომელსაც უფრო გადმოქართულების სახე აქვს და საუკუნეების შემდეგ ქართულ კლასიკად აღიქმება, საიდანაც, მაგალითად, სულხან-საბა ორბელიანი ლექსიკონის მასალას მოიძიებს; ქართველი გრიგოლ ბაკურიანის სამსახური ჯარის სარდლად ბიზანტიის იმპერატორთან, ამავე დროს, მის იმპერიაში პეტრიწონის მონასტრის დაარსება; გრიგოლის მიერ შედგენილი ტიპიკონით, მონასტერში საღვთისმსახურო ენა ქართულია და იქ ერთადერთი ბერძენი ბერია, რომელიც წარმართავს ურთიერთობას ადგილობრივ საერო ხელისუფლებასთან.

ახლა რაც შეეხება თვითიდენტიფიკაციას. V-XI საუკუნეების ქართული აგიოგრაფიული თხზულებები შეიძლება ორ ჯგუფად დაიყოს: ერთ ჯგუფში შედის ტექსტები (“შუშანიკის წამება”, “ვესტათი მცხეთელის წამება”, ნაწილობრივ, ასურელ მამათა ცხოვრებები, “ცხორება და მოქალაქობა სერაპიონისი”, “კოლაელ ყრმათა წამება”, “გობრონის მარტვილობა”, “კონსტანტინე კახაის წამება”, “დავით და კონსტანტინეს წამება”), რომლებშიც კულტურული და ეთნიკური ასპექტები

¹⁰ პატარიძე ლ. ქართული იდენტობა (ისტორიული ხედვის პრობლემები). – საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005, გვ. 223.

¹¹ იქვე, გვ. 224.

¹² ბოედერი ვ. ფიქრები ქართული ენის წარსულსა და აწმყოზე. - საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005, გვ. 54-55.

აქცენტირებული არ არის, განმსაზღვრელია მხოლოდ რელიგიური მახასიათებელი, მეორეში (“აბოს წამება”, “ცხოვრება და მოქალაქობა გიორგი მთაწმიდელისა”, “ილარიონ ქართველის ცხოვრება”, “ცხოვრება იოანესი და ეფთვიმესი”) კი თვალსაჩინოა რელიგიური და კულტურული ფაქტორების - ენა, ეთნიკურობა - ურთიერთგადაკვეთა; რელიგია, ამ თვალსაზრისით, კულტურული იდენტობის საფუძველია, ინდივიდის იდენტიფიცირება ხდება არა ზოგადად ქრისტიანულ სამყაროსთან, არამედ სივრცესთან, რომელიც სწორედ კულტურული თვალსაზრისით გამოიყოფა ამ ერთიან ქრისტიანულ სივრცეში¹³.

აღნიშნულ პერიოდში ქართველები საკუთარ თავს ბიზანტიური კულტურული სივრცის ნაწილად აღიქვამენ. VIII საუკუნის ქართველი ჰაგიოგრაფი იოანე საბანისძე აღნიშნავს, რომ ქართველნი “ვართ ყურესა ამას ქუეყანისასა”, მეორეგან კი წერს: “არა ხოლო თუ ბერძენთა სარწმუნოებაი ესე ღმრთისა მიერი მოიპოვეს, არამედ ჩვენცა, შორიელთა ამათ მკვიდრთა”¹⁴. აქ კულტურული იდენტობის, “ჩვენიანისა” და “უცხოს” გამიჯვნის საფუძველად სარწმუნოება გვევლინება: აბო “არა თუ პირველითგანვე ჩვენგანი იყო, არამედ უმეცარი სარწმუნოებისაგან ჩვენისა, უცხო უცხოითა შჯულითა...”¹⁵

ამრიგად, ქართველები თავს გარკვეული ერთობის (სამყაროს, მთლიანობის) ნაწილად, კერძოდ, მის პერიფერიად მოიაზრებენ. რომელია ეს ერთობა, ამაზე პასუხსაც იოანე საბანისძესთან და უფრო ადრინდელ ერთ წყაროში ვპოულობთ. საბანისძე მკაფიოდ შემოსაზღვრავს საქართველოს გარესამყაროს: “ქუეყანა მას ჩრდილოისასა, სადა-იგი არს სადგური და საბანაკე ძეთა მაგოგისთაი, რომელ არიან ხაზარნი, კაც ველურ, საშინელ პირითა, მხეცის ბუნება, სისხლის მჭამელ, რომელ შჯული არა აქუს”; აღმოსავლეთით - არაბები, აგრესიის სათავე და წყარო; დასავლეთით - “საზღვარ მათდა არს ზღუაი იგი პონტოისაი, სამკვიდრებელი ყოვლადვე ქრისტეანეთაი... და არს ქალაქები იგი და ადგილები საბრძანებლად ქრისტეს მსახურისა იონთა მეფისა, რომელი მოსაყდრე არს დიდსა მას ქალაქსა კონსტანტინეპოლისასა”¹⁶. ნათელია, რომ ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით საქართველოსათვის უცხო კულტურული სამყაროა, დასავლეთით კი - სწორედ ის ერთობა, რომლის ნაწილად (განაპირად, პერიფერიად, ანუ, საბანისძის სიტყვით, “ყურედ”, “შორიელად”) ქართველები თავს მოიაზრებენ და რომლის ცენტრი კონსტანტინოპოლია.

მეორე, უფრო ადრინდელი წყარო, რომელიც ბიზანტიურ პოლიტიკურ და კულტურულ სივრცესთან ქართველთა თვითიდენტიფიკაციაზე მიუთითებს, გახლავთ

¹³ კაკიტელაშვილი ქ. კულტურული პროცესების მართვა V-XI საუკუნეების აგიოგრაფიული ტექსტების მიხედვით. – “ცივილიზაციური ძიებანი”. თბ., გამომც.“არტანუჯი”, 2005, გვ.15.

¹⁴ იოანე საბანისძე. წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტესისა ჰაბოისი. – ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, თბ., 1978, გვ. 60-61.

¹⁵ იქვე, გვ. 61.

¹⁶ იქვე, გვ. 64.

ფარტადის სიტყვა კოლხ წარჩინებულთა ცნობილ კრებაზე, რომლის ჩანაწერი აგათია სქოლასტიკოსის თხზულებამ შემოგვინახა. აქაც მკაფიოდ ჩანს ქართველთა მიერ ბიზანტიურ სამყაროსთან ერთობის გაცნობიერების ფაქტი. ეს ერთობა ემყარება ტრადიციას, ანუ, წყაროს მიხედვით, “მშობლიურ წესებს”; საერთო “საზოგადოებრივ კანონებს, სახელმწიფო წყობილებასა და ცხოვრებას”; “მართლმორწმუნეობას და წმინდა საიდუმლოთა უმწიკველობას”; “აზრთა ერთიანობას” ბიზანტიელებთან¹⁷.

ბიზანტია, ერთგვარად, ეტალონის როლს ასრულებდა აღმოსავლურ ქრისტიანულ ქვეყნებში. არც საქართველო იყო გამონაკლისი. რამდენიმე ციტატა XI ს. ქართველი ისტორიკოსის ჯუანშერის თხზულებიდან: “მოიყვანა მღვდელი ჭეშმარიტი საბერძნეთით”¹⁸; “უბრძანა, რათა... ადაშენოს ეკლესია, და ქმნეს მონასტრად, ვითარცა ეხილნეს მონასტერნი საბერძნეთისანი”¹⁹; “ბერძენნი ნათესავნი ღმრთისანი არიან”²⁰; “სიყუარულსა ბერძენთასა ნუ დაუტეობთ”²¹; “ჩუენცა ვართ სჯულისა სჯულსა ზედა ბერძანთასა აღმსარებელ ქრისტესსა”²².

ცხადია, ბიზანტიური კულტურული სივრცის ნაწილად თავის მოაზრებას საფუძვლად რელიგიური ერთობა ედო. სარწმუნოება კულტურული იდენტობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მარკერია. ქართული იდენტობისათვის ასეთ მარკერს მართლმადიდებლობა წარმოადგენდა. ზოგი სხვა მარკერისაგან (მაგალითად, ენისაგან) განსხვავებით, იგი ტრანსნაციონალური მახასიათებელი იყო, სწორედ იგი აკავშირებდა ქართველებს ბიზანტიურ კულტურულ და პოლიტიკურ სივრცესთან. ამავ დროს, იგი ნაციონალური მარკერის როლს ასრულებდა სომხებთან მიმართებაში. ძნელი სათქმელია, რა უფრო დიდ საფრთხეს შეიცავდა კულტურული იდენტობისათვის – სარწმუნოებრივი ერთობა თუ სხვაობა. როგორც წყაროებიდან ჩანს, ეს კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული ქართველ საეკლესიო მოღვაწეებს და ცდილობდნენ მოექებნათ მახასიათებლები, რომლებიც ხაზს გაუსვამდა ბიზანტიელთაგან მათ განსხვავებას, აგრეთვე საკუთარ მნიშვნელობას მართლმადიდებლურ სამყაროში.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, V-XI სს. ქართული ტექსტები – როგორც საისტორიო, ასევე აგიოგრაფიული ლიტერატურა – საშუალებას იძლევა, თვალი მივადევნოთ ბიზანტიურ კულტურულ სივრცეში ქართული კულტურის, როგორც დამოუკიდებელი და თვითკმარი ერთეულის, არსებობის დასაბუთებისათვის

¹⁷ ქართული მჭევრმეტყველება. ძეგლები და მასალები. შეკრიბა, ნარკვევი წაუმძღვარა და საძიებლები დაურთო ნ.კანდელაკმა. თბ., 1958 გვ. 111-114.

¹⁸ ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა. // ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I, თბ., 1955, გვ. 145.

¹⁹ იქვე, გვ. 177-178.

²⁰ იქვე, გვ. 165.

²¹ იქვე, გვ. 203.

²² იქვე, გვ. 160.

მოხმობილ არგუმენტებს (“ჩვენ” - ქართველების, “ნათესავით ქართველის” ხაზგასმა და მოხსენიების სიხშირე, ქართული ენის, როგორც იდენტიფიკაციის საფუძვლის, მნიშვნელობის გამოკვეთა, კულტურული გავლენების გააზრებული ლიმიტაცია).

“არა ხოლო თუ ბერძენთა სარწმუნოებაი ესე ღმრთისამიერი მოიპოეს, არამედ ჩვენცა, შორიელთა ამათ მკვიდრთა... აჰა, ესერა ქართლისაცა მკვიდრთა აქვს სარწმუნოება და წოდებულ არს დედად წმიდათა”²³, ჯერ კიდევ VIII საუკუნეში აცხადებდა იოანე საბანისძე.

ექვთიმე ათონელის “ნამუშავეი ახარებს შორიელთა და მახლობელთა, და თარგმნილთა მისთა წიგნთა სიტკობება, ვითარცა ნესტვი ოქროისა ხმამაღალი, ოხრის ყოველსა ქვეყანასა არა ხოლო ქართლისასა, არამედ საბერძნეთისასაცა”²⁴.

ექვთიმემ “სიმაღლითა ღმრთივ-თარგმნულთა წმიდათა წიგნთა მისთაითა ნაკლულევანება ენისა ჩვენისა აღავსო, და რომელნი ესე ბარბაროზ წოდებულ ვიყვნით ელენთა მიერ უსწავლელობისათვის და უმეცრებისა ჩვენისა, მათთანავე აღგვრაცხნა ღმრთისა მიერ მოცემულითა მით სიბრძნითა თვისითა”²⁵.

ამავე მიზანს ემსახურებოდა ნაციონალური განმანათლებლის იდეის ხაზგასმა თხზულებაში “მოქცევაი ქართლისაი”, რომელშიც ქართლის გაქრისტიანების ამბავია მოთხრობილი და რომლის შექმნის თარიღად IX საუკუნე მიიჩნევა. თხზულებაში ნახსენები არ არის საქართველოში ანდრია პირველწოდებულის ქადაგების ფაქტი, სამაგიეროდ, ხაზგასმულია ქართლის განმანათლებლის წმინდა ნინოს კაპადოკიელობა და ის გარემოება, რომ იგი ქართლში იერუსალიმიდან მოვიდა, და არა კონსტანტინოპოლიდან (როგორც რუფინუსი და გელასი კესარიელი მოგვითხრობენ). შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამას საფუძვლად ედო ქართველთა სურვილი, წინ აღდგომოდნენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მცდელობას, ჩარეულიყო ანდრიას მიერ გაქრისტიანებული ხალხების საეკლესიო საქმეებში: IX საუკუნის დამდეგს ბერძნულ ენაზე დაიწერა “მოსახსენებელი მიმოსლვათათვის და ქადაგებათა მოციქულთა ანდრეასი”, რომელშიც მოთხრობილია საქართველოში ანდრიას მისიონერული მოღვაწეობის ისტორია. იმდენად, რამდენადაც ანდრია აღიარებული იყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს პატრონად (357 წელს იმპერატორმა კონსტანტინემ მისი ნეშტი კონსტანტინოპოლს გადაასვენა), კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო, ამის საფუძველზე, ცდილობდა თავისი გავლენის განმტკიცებას ანდრიას ქადაგების არეალში. ალბათ, ამიტომ, “მოქცევაის” ავტორი ანდრიას სახელს საერთოდ არ

²³ იოანე საბანისძე. წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტესისა ჰაბოისი. – წიგნში: ჩვენი საუნჯე, ტ.1, თბ., 1960, გვ.54.

²⁴ გიორგი მთაწმინდელი. ცხორება იოანესი და ეფთვიმესი. // ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 224.

²⁵ იქვე, გვ. 275.

ახსენებს და სავსებით დამოუკიდებელი მისიონერის - ნინოს - მოღვაწეობაზე საუბრობს.

ამავე თხზულებაში ხაზგასმულია ქართლის მნიშვნელობა ქრისტიანულ სიწმინდეებთან მიმართებაში: საქართველოში ინახება უმნიშვნელოვანესი ქრისტიანული სიწმინდეები - “ძელი ცხოვრებისაი”-ს (ქრისტეს ძელის, ჯვრის) ნაწილი, აგრეთვე “სამსჭუალნი” და “ფერხთა ფიცარი”. თუ ბიზანტიელთა სატახტო ქალაქი ღვთისმშობლის საგანგებო მფარველობის ქვეშაა, ქართლი (იბერია) ასევე ღვთისმშობლის წილხვედრია. უფრო მეტიც, ქართლის როლი ქრისტიანულ სამყაროში ჯერ კიდევ გაქრისტიანებამდე განისაზღვრა, როცა მას ქრისტეს კვართი ერგო.

ამრიგად, ბიზანტიასთან საერთო რელიგიური მახასიათებლის არსებობის ხაზგასმასთან ერთად (ქართველებსაც, და არა მხოლოდ ბერძნებს, აქვთ “სარწმუნოებაი ღმრთისამიერი”), ქართველები ბიზანტიური სამყაროსაგან განსხვავებულობის აღნიშვნას სხვა მახასიათებელთა მოშველიებით ცდილობდნენ: ეს იყო ნაციონალური განმანათლებელი, ქრისტიანული სიწმინდეები და ღვთისმშობლის წილხვედრობის იდეა.

ერთი საუკუნით გვიან ქართველმა მოღვაწეებმა უკვე მოციქულის სახელი დაუკავშირეს იდენტობას, რამდენადაც “ქრისტიანულ ოიკუმენაში მოციქული ნაციონალური ერთობის ინდივიდუალობის გამოკვეთისათვის ყველას მიერ აღიარებულ და ეფექტურ საშუალებას წარმოადგენდა”²⁶. ისტორიულ წყაროებში საქართველოში ქრისტიანობის მქადაგებლად რამდენიმე მოციქული იყო დასახელებული (ბართლომე, სიმონ კანანელი, ანდრია). აქცენტი სწორედ ანდრიაზე გაკეთდა. საქართველოში მისი ქადაგების ფაქტის მოშველიებით, “ანდრიას მიმოსლვაზე” დაყრდნობით, ათონელმა ბერმა გიორგიმ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის უფლება წარმატებით დაიცვა ანტიოქიის პატრიარქთან კამათში.

გიორგი მთაწმინდელმა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა: ბერძენთა ქედმაღლურ დამოკიდებულებას ქართველთა მიმართ, რომელიც პატრიარქის მიერ მის შეფასებაშიც მუდავნდებოდა – “დადაცათუ ნათესავით ქართველი ხარ, ხოლო სწავლულებითა და მეცნიერებითა ჩუენივე სწორი ხარ”²⁷, დაუპირისპირა მართლმადიდებლობის დაცვაში ქართველთა გამორჩეული ღვაწლის ხაზგასმა: “იყო ჟამი, რომელ ყოველსა საბერძნეთსა შინა მართლმადიდებლობაი არაი იპოებოდა და იოანე გუთელ ეპისკოპოსი მცხეთას იკურთხა”²⁸, შეახსენა მან პატრიარქსა და მის მრჩევლებს. და ქართველთა უპირატესი ღვაწლის კიდევ ერთი

²⁶ ჩხარტიშვილი მ. წმიდა მამა გიორგი მთაწმინდელი და ქართული იდენტობის სამანები XI საუკუნეში. – კრებ.: ქართული წყაროთმცოდნეობა. XI. თბ., 2006, გვ. 91.

²⁷ გიორგი მცირე. ცხორება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 308.

²⁸ გიორგი მცირე. ცხორება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. // ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 309-310.

ხაზგასმა: “ესე არს სარწმუნოება მართალი ნათესავისა ჩვენისა და, რაჟამს ერთი გვიცნობიეს, არღარა მიდრეკილ ვართ მარცხულ გინა მარჯულ და არცა მიდრეკებით”²⁹.

ამავე პერიოდში ქართველები ცდილობდნენ ბიზანტიისაგან განსხვავებულობის გამოკვეთას სხვა მიმართულებებითაც. IX-XI სს. მათ შექმნეს სახარების საკითხავების საკუთარი, ქართული “წესი და განგება”, თუმცა უკვე ჰქონდათ “განგებაი სახარებისაი ბერძნულსა წესსა ზედა”. შემუშავდა წელთაღრიცხვის ქართული სისტემა, რომელსაც, ბერძნულისაგან გასარჩევად, “ქართუელთა სათუალავი” ეწოდებოდა³⁰.

კოლექტიური კულტურული იდენტობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მარკერი ენაა. ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორიის მიხედვით, ენა ნაციონალური თვითშეგნების წარმოქმნისა და განმტკიცების ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორად მიიჩნევა. კულტურულ ერთობად თვითგაცნობიერებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს საერთო ენობრივი ნორმის ჩამოყალიბებას, ადგილობრივი სალაპარაკო ენის სტანდარტიზაციას. ეს ყოველთვის ჯგუფის კულტურული ელიტის შეგნებული მოღვაწეობის შედეგია, განსხვავებით დიალექტების განვითარებისაგან, რაც ხალხის წიაღში სტიქიურად ხდება.

საკუთარი ენა ვინაობის დადგენის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალებაა. უმეტეს შემთხვევაში, მისი განსხვავებულობის შეცნობა ძნელი არ არის. თუმცა, როგორც ვინფრიდ ბოედერი აღნიშნავს, იმისათვის, რომ ენა ვინაობის მიმცემად მოგვევლინოს, განსაკუთრებული ისტორიული პირობებია საჭირო³¹.

ქართველთა კულტურული სახის გამოკვეთა სწორედ ასეთ პირობებში მიმდინარეობდა – გარემოში, სადაც ასწლეულების განმავლობაში ბერძნული ენა დომინანტად რჩებოდა ორ ძირითად ასპექტში: რელიგიისა და კულტურის სფეროში.

ქართველთა კულტურული ელიტის განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი იყო მთარგმნელობითი საქმიანობა, რაც ენის, როგორც იდენტობის საფუძვლის, მნიშვნელობის გაცნობიერებაზე მიუთითებს. აი, როგორ ფასდება მთარგმნელობითი საქმიანობის მნიშვნელობა XI საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა მიერ: “თარგმანება წიგნთა აქვნდა ნამეტნავად ყოველთა სათნოებათა და გვირგვინად და განმანათლებლად ნათესავისა ჩვენისა”³²; “სადმროთ ესე ტალანტი... რომელ არს

²⁹ გიორგი მცირე. ცხორება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. // ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 328-329.

³⁰ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ.1. თბ., 1980, გვ.53-54.

³¹ ბოედერი ვ. ფიქრები ქართული ენის წარსულსა და აწმყოზე. - საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005, გვ. 54.

³² გიორგი მთაწმინდელი. ცხორება იოანესი და ეფთვიმესი. // ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 260.

თარგმანება წიგნთა საღმრთოთა ბერძნულსაგან ქართულად³³; გიორგი მთწმინდელმა დატოვა წინამძღვრობა, რადგან “ღმრთივ-მონიჭებული იგი ტალანტი არა აღორძნებოდა, რომელ არს ღმრთივ-სულიერთა წიგნთა თარგმნა”³⁴.

მთარგმნელობითი საქმიანობის გაინტენსიურება ნაციონალური კონსოლიდაციის ეპოქის თანმდევი მოვლენაა. ჯერ კიდევ X საუკუნემდე ქართულ ენაზე უკვე თარგმნილი იყო აგიოგრაფიული ლიტერატურა საქრისტიანო მწერლობის ყველა ენიდან, პირველ რიგში – ბერძნულიდან. ბერძნულიდანაა ნათარგმნი ქართული ჰიმნოგრაფიის პირველი ნიმუშები (VII-VIII სს.), შემდეგ იწყება ორიგინალური ქართული თხზულებების შექმნა. ქართულ ორიგინალურ აგიოგრაფიულ ლიტერატურაში ხშირად გვხვდება ციტატები ბერძენი, რომაელი და ბიზანტიელი ავტორების თხზულებებიდან. განსაკუთრებით აღსანიშნავია უცხოეთის სამონასტრო ცენტრებში მოღვაწე ქართველ ბერ-მონაზონთა მთარგმნელობითი საქმიანობა, რომლის წყალობით უაღრესად დაიხვეწა თვით ქართული ენა.

ენის, როგორც ქართველთა იდენტობის მთავარი მარკერის საკითხმა საინტერესო განვითარება ჰპოვა X საუკუნიდან, ბიზანტიურ კულტურული სივრცეში გაბატონებული ტრილინგვიზმის თეორიასთან დაპირისპირებისას, როცა მწვავედ იდგა ადგილობრივ ენათა ლეგიტიმურობის საკითხი. როგორც სპეციალურ ლიტერატურაში აღინიშნება, ენის საკითხმა პოლიტიკური დატვირთვა შეიძინა და ეს დატვირთვა მომდევნო საუკუნეებშიც შეინარჩუნა. ქართული საისტორიო მწერლობა და ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურა ამ თვალსაზრისით საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს. VIII საუკუნიდან XI საუკუნემდე სულ უფრო თვალსაჩინოა მშობლიური ენის მნიშვნელობის სულ უფრო ღრმა გაცნობიერება. როგორც ქ. კაკიტელაშვილი აღნიშნავს, ზოგიერთ ნაწარმოებში “ენა, როგორც კულტურული იდენტობის საფუძველი იმდენად ნათლადაა დანახული და გადმოცემული (მაგალითად, “ილარიონ ქართველის ცხოვრება”), რომ პირდაპირ კულტურის თანამედროვე მკვლევრისათვის არის გამზადებული. ხაზგასმულია ენისა და ენის მატარებელთა უმჭიდროესი კავშირი (გიორგი მთაწმინდელი, გიორგი მცირე)”³⁵.

ქართულის, როგორც ღვთისმსახურების ენის მეშვეობით განსაზღვრა საქართველოს (ქართლი) ტერიტორია გიორგი მერჩულემ X საუკუნეში: “ქართლად ფრიადი ქუეყანაი აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაი ყოველი აღესრულების”³⁶.

³³ გიორგი მცირე. ცხოვრება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. // ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 287.

³⁴ გიორგი მცირე. ცხოვრება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. // ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 301.

³⁵ კაკიტელაშვილი ქ. კულტურული პროცესების მართვა V-XI საუკუნეების აგიოგრაფიული ტექსტების მიხედვით. – “ცივილიზაციური ძიებანი”. თბ., გამომც. “არტანუჯი”, 2005, გვ. 22.

³⁶ გიორგი მერჩულე. შრომა და მოღვაწეობა გრიგოლისი. ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978. გვ. 182.

ტრილინგვიზმის თეორიას მკვეთრად დაუპირისპირდა იოანე-ზოსიმეს “ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი”, რომელმაც ქართული ენა მეორედ მოსვლის უამს განკითხვის ენად გამოაცხადა.

ქართული ენის ბერძნულთან თანასწორობის აზრი ხაზგასმულია X საუკუნის აგიოგრაფიულ ძეგლში “ილარიონ ქართველის ცხოვრება”, რომელშიც მოთხრობილია, რომ ბიზანტიის იმპერატორმა ბასილ II თავისი ვაჟები აღსაზრდელად მიაბარა ილარიონის ქართველ მოწაფეებს და უთხრა: “ლოცვა ყავთ ამათთვის, წმიდანო მამანო, და ასწავეთ ამათ ენაი და წიგნი თქუენი, რათა შვილნი ლოცვისა თქუენისანი იყვნენ ეგენი”³⁷.

“იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრებაში” გიორგი მთაწმინდელი მოგვითხრობს, რომ კონსტანტინოპოლში “გაბერძნებული” ქართველი ექვთიმე, ღვთისმშობლის ნებით, არა მხოლოდ ამეტყველდა ქართულად, არამედ ქართული ენის ერთ-ერთი საუკეთესო მცოდნედ იქცა და დიდი ღვაწლი დასდო მთარგმნელობით საქმიანობას ათონის მთის ქართულ მონასტერში³⁸. ეს რელიგიური მოქცევა მაშინდელი დროისათვის ლეგიტიმაციის ძლიერი ფორმა იყო.

ენასთან ერთად, თვითიდენტიფიკაციისა და სხვათაგან განსხვავებულობის ხაზგასასმელად, წყაროებში, არცთუ იშვიათად, ეთნიკური კუთვნილების აღმნიშვნელი ტერმინებიც გვხვდება: “ნათესავი ჩვენი”, “ნათესავით ქართველი”. მ. ჩხარტიშვილი მიიჩნევს, რომ სწორედ ამ პერიოდში “ქართველი”, რომელიც მანამდე სისხლით ნათესაობის აღმნიშვნელ ტერმინს წარმოადგენდა (“ნათესავით ქართველი”), ეთნოტერმინად იქცა, ანუ აქცენტმა სისხლით ნათესაობის იდეიდან ტერიტორიული ერთიანობის იდეაზე გადაინაცვლა. ეს კი, მკვლევრის აზრით, ნაციონალური კონსოლიდაციის ახალი ეტაპის მანიშნებელია, როცა “ჯგუფს უჩნდება შინაგანი რესურსები, განახორციელოს (უკვე ჩამოყალიბებული) იდენტობის საზღვრების ნაწილობრივ გახსნისა და ჩვენ-ჯგუფის წევრებად სხვების უმტკივნეულოდ მიღების ურთულესი პროცესი”³⁹.

ლეონტი მროველის საისტორიო თხზულებაში (XI ს.)⁴⁰, რომელიც, ჩვენი აზრით, საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობისა და სამომავლო განვითარების ლეგიტიმაციის მეტად საინტერესო ნიმუშს წარმოადგენს, გადმოცემულია, თანდათანობით (ბიბლიური დროიდან დაწყებული) როგორ ყალიბდება ქართული ენა სახელმწიფო, მწიგნობრობისა და ღვთისმსახურების ენად.

ლეონტი მროველის თხზულება იდენტობასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი კუთხითაა საინტერესო: იგი წარმოადგენს ისტორიული მეხსიერების ფორმირების

³⁷ ილარიონ ქართველის ცხოვრება. - ძველი ქართული მოთხრობა. თბ., 1979, გვ. 457.

³⁸ ბოდერი ვ. ფიქრები ქართული ენის წარსულსა და აწმყოზე. - საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005, გვ. 54-55.

³⁹ ჩხარტიშვილი მ. ქართული იდენტობის მთავარი მარკერი. - საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005, გვ. 238.

⁴⁰ ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. - ქართლის ცხოვრება, I. თბ., 1955.

საინტერესო ნიმუშს. აღიარებულია, რომ ნაციისა და ნაციონალური იდენტობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მარკერი საერთო მემკვიდრეობაა. საერთო წინაპრები აერთიანებს ნაციის წევრებს. იდენტობის ჩამოყალიბებაში დიდ როლს ასრულებს ე.წ. ეთნოისტორიული მითები⁴¹, რომლებიც ამა თუ იმ ერთობას აძლევს წინაპრებთან იდენტიფიცირების საშუალებას და მნიშვნელოვან როლი ენიჭება ჯგუფური ეთნიკური იდენტობის ჩამოყალიბებასა და შენარჩუნებაში⁴². საკუთარი ერთობის ისტორიისადმი ინტერესი ეთნიკური თვითშეგნების კომპონენტია. პიტერ ბერკის სიტყვით, ისტორია სოციალური მესხიერებაა. სოციალური ჯგუფები განსაზღვრავენ, რა არის დასამახსოვრებელი წარსულიდან და როგორ უნდა იყოს ისინი დამახსოვრებული⁴³.

XI-XII საუკუნეები ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პერიოდია საქართველოს ისტორიაში. მიმდინარეობს ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პროცესი და ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ამ პროცესის წარმატება საბოლოოდ გარანტირებული არ არის, ისახება ერთიანი კავკასიური სახელმწიფოს იდეა. ლეონტი მროველის თხზულებაში ჩამოყალიბებულ კონცეფციას უნდა დაესაბუთებინა კავკასიური სამყაროს ერთობა და საქართველოს მმართველთა კურსის საფუძვლიანობა, რომელიც კავკასიის გაერთიანებისკენ იყო მიმართული. სწორედ ეს მიზანმიმართულება ვლინდება წარსულის ფაქტების გადმოცემასა და ინტერპრეტაციაში (მითი წარმოშობის შესახებ - კავკასიელ ხალხთა საერთო წარმომავლობა, ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება მრავალი სხვადასხვა ხალხის მონაწილეობით, ურთიერთობა მეზობლებთან, ქართული ენის ჩამოყალიბება და სახელმწიფო სტატუსით აღჭურვა, დამწერლობის შექმნა, წარმართული ღვთაებანი და ქრისტიანიზაცია).

ისტორიული მესხიერების მიზანმიმართული ფორმირების მცდელობაზე მიგვანიშნებს ამავე პერიოდის ქართული ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის ზოგიერთი ნიმუშიც. ავტორები თავად აღნიშნავენ თავიანთი შრომის მიზანს – უმნიშვნელოვანესი ინფორმაციის შენახვასა და გადაცემას შთამომავლებისათვის: “დაიწეროს... დადაიდვას ... წმიდასა კათოლიკე ეკლესიასა შინა მოსახსენებლად ყოველთა, ვინ იყვნენ შემდგომად ჩვენსა”⁴⁴; “სახილველად მომავალთა ნათესავთა”⁴⁵; “...ქვეყანასა მას ქართლისასა დაშვირდეს მისთვის, ... კიდრე

⁴¹ ტერმინი “მითი”, როგორც ვ. შნირელმანი მიუთითებს, სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ მათში გადმოცემული მოვლენები მხოლოდ და მხოლოდ ფანტაზიის ნაყოფია (Шнирельман В.А. Миф о прошлом и национализм. http://semitology.lugovsa.net/elephants/myth_of_past.htm)

⁴² Smith A.D. Ethnic Origins of Nations. Oxford: Blackwell, 1986.

⁴³ P. Burke, History as Social Memory. History, Culture and the Mind, Edited by T. Butler, New York 1980, p.97.

⁴⁴ იოანე საბანისძე. წამება წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტეისისა ჰაბოისი. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 57.

⁴⁵ გიორგი მცირე. ცხორება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 294.

ნათესავით ნათესავამდე უკუნისამდე მოთხრობად ყოველთა”⁴⁶; ”არა დავიწყებულ იქმნას და კვალად შემდგომად ჩვენსა მომავალნი ესევეთარსავე ჭირსა არა შთაცვივენ”⁴⁷; ”მიუთხრობდენ მამანი მათნი შვილთა თვისთა”⁴⁸. და კიდევ ერთი საყურადღებო ახსნა იმისა, თუ რისთვის იღვწიან ავტორები: ”ვინაითგან სიგრძე უამთა ყოველსავე დავიწყებად მოიღებს”⁴⁹.

საყურადღებოა ისიც, რომ ქართველი მოღვაწენი ცდილობდნენ ბიზანტიის გავლენის ლიმიტაციას. საერო ხელისუფლის, გუარამ მამფალის კითხვაზე - ”წმიდანო ღმრთისანო, უკეთუ ქვეყანისა ჩვენის ერისკაცი ვინმე წიგნთა საღმრთოთა მეცნიერი და ენათაცა წურთილი მიიწიოს იერუსალემად, ანუ სხვათა წმიდათა ადგლთა და იხილოს რაიმე კეთილი წესი, რომელ ქრისტეანობასა შეენოდის და ჩვენ შორის არა იყოს, ვინათუ წიგნთაგან წმიდათა გულისხმა-ყოს და თავით თვისით ერსა უსწავლელსა აუწყებდეს, კეთილ არსა ანუ არა?” – ბერების პასუხი ასეთია: ”წერილ არს: “ტვირთი განწესებული ეყოფინ ნავსა: უკეთუ დაუძძიმო, დაინთქას და, უკეთუ სუბუქად იყოს, ქართა და დელგათა წარიტაცონ”. ეგრეცა ტვირთი შჯულისა და წესი ქრისტეანობისა რომელი აწ ქვეყანასა ჩვენსა უპყრიეს, ფრიად კეთილ არს და ღმერთი დაჯერებულ არს და ამისთვის ჩვენ ვართ თავს-მდებნი”⁵⁰.

და ბოლოს, ჩვენს მიერ განხილული მასალის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ:

- აღრეულ შუა საუკუნეებში ქართველთა კულტურული თვითიდენტიფიკაციის საფუძველი ბიზანტიურ სივრცესთან მიმართების განსაზღვრა იყო; ამ სივრცეში ისინი საკუთარ თავს ამ დიდი ”ჩვენ-ჯგუფის” ნაწილად (“განაპირად”, ”ყურედ”) განიხილავდნენ. აქვე უნდა ითქვას, რომ აღმოსავლური მაზდეანური და შემდეგ მუსლიმური პოლიტიკური და კულტურული სივრცე მათ მიერ აღიქმებოდა როგორც ”უცხო”, ”სხვა”: ”უმეცარი სარწმუნოებისაგან ჩვენისა, უცხო უცხოითა სჯულითა”, ”აღვერიენით ერსა, უცხოსა სჯულითა, განდგომილსა ქრისტეისგან, ნათესავსა საწუთროისა ამის მოყვარესა, თესლსა

⁴⁶ გიორგი მერჩულე. შრომა და მოღვაწეობა გრიგოლისი. ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 126.

⁴⁷ გიორგი მთაწმინდელი. ცხორება იოანესი და ეფთვიმესი. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 264.

⁴⁸ გიორგი მცირე. ცხორება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 271.

⁴⁹ გიორგი მთაწმინდელი. ცხორება იოანესი და ეფთვიმესი. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 262.

⁵⁰ გიორგი მერჩულე. შრომა და მოღვაწეობა გრიგოლისი. ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 180.

ურწმუნოსა ძისა ღმრთისასა, სარწმუნოებისა ჩვენისა მაგინებელთა” (იოანე საბანისძე).

- ამგვარი იდენტიფიკაციის საფუძველი, პირველ რიგში, რელიგიაა: ”ვინანი ხართ, ანუ რომელი რჩული გიპყრიენ?” (“ევსტათი მცხეთელის წამება”); ”რომლითა სჯულითა ცხონდებოდე?” ”ბუნებით სარკინოზ, შობილი მას შინა მამულად და დედულად; განსწავლულ ვიყავ შჯულითა მათ მაჰმედისითა” (იოანე საბანისძე); ”მამა ჩემი მოგვ იყო”, (“ევსტათი მცხეთელის წამება”); ”მამულსადა ზედა რჩულსა ვიყვენით, სპარსთა რჩული ვიცოდეთ”, ”ქე მოგვისა ... და წარმართი იყო იგი” (“ევსტათი მცხეთელის წამება”); თუმცა ეთნიკური კუთვნილებაც არაერთხელაა აღნიშნული: “ესე ნაშობი იყო აბრამეანი, ძეთაგან ისმაელითა, ტომისაგან სარკინოზთაისთა” (იოანე საბანისძე); “ესე ნეტარი მამა ჩვენი იოვანე იყო ნათესავით ქართველი” (გიორგი მთაწმინდელი); “ესე წმიდა მამა ჩვენი გიორგი იყო ნათესავით ქართველი” (გიორგი მცირე); “ესე წმიდაი ჩვენი ილარიონ იყო ნათესავით ქართველი” (“ილარიონ ქართველის ცხოვრება”); ”ესე ნაშობი იყო აბრამეანი, ძეთაგან ისმაელისათა, ტომისაგან სარკინოზთაითა, და ყოვლადგე არაბიელთა თესლი” (იოანე საბანისძე).

- ბიზანტიურ კულტურულ სივრცესთან თვითიდენტიფიკაციის პარალელურად, ქართველები ცდილობენ ბიზანტიელთაგან საკუთარი განსხვავებულობის ხაზგასმას, ამ სივრცეში საკუთარი ადგილის დამკვიდრებას. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კოლექტიური იდენტობის ისეთ მარკერებს, როგორცაა ენა, საერთო წარსული და მემკვიდრეობა. ქართულ წერილობით წყაროებში ჩანს ბიზანტიის კულტურული გავლენის ლიმიტაციისა და ისტორიული მეხსიერების მიზანმიმართული ფორმირების მცდელობაც.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბოდერი ვ. ფიქრები ქართული ენის წარსულსა და აწმყოზე. - საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005. გვ. 53-59.
2. გამყრელიძე თ. საქართველო ევროპაა თუ აზია? – “Academia” (ისტორიულ-ფილოლოგიური ჟურნალი). ტ.1. თბ., 2001. გვ. 3-8.
3. გიორგი მერჩულე. შრომა და მოღვაწეობა გრიგოლისი. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978. გვ. 125-222.
4. გიორგი მთაწმინდელი. ცხორება იოანესი და ეფთვიმესი. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978. გვ. 222-270.
5. გიორგი მცირე. ცხორება და მოქალაქეობა გიორგი მთაწმინდელისა. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978. გვ. 270-352.
6. ილარიონ ქართველის ცხოვრება. - ძველი ქართული მოთხრობა. თბ., 1979. გვ. 448-460.

7. იოანე საბანისძე. წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტესისა ჰაბოისი. – ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, თბ., 1978. გვ. 57-86.
8. კაკიტელაშვილი ქ. კულტურული პროცესების მართვა V-XI საუკუნეების აგიოგრაფიული ტექსტების მიხედვით. – “ცივილიზაციური ძიებანი”. თბ., 2005, გვ. 13-30.
9. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ.1. თბ., 1980.
10. ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ. I. თბ., 1955.
11. პატარიძე ლ. ქართული იდენტობა (ისტორიული ხედვის პრობლემები). – საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005. გვ. 217-226.
12. სმითი ე.დ. ნაციონალიზმი. თეორია, იდეოლოგია, ისტორია. თარგმანი ინგლისურიდან მ.ჩხარტიშვილისა. თბ., 2004.
13. ქართული მჭევრმეტყველება. ძეგლები და მასალები. შეკრიბა, ნარკვევი წაუმძღვარა და საძიებლები დაურთო ნ. კანდელაკმა. თბ., 1958 გვ. 111-114.
14. ჩხარტიშვილი მ. ქართული იდენტობის მთავარი მარკერი. - საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. თბ., 2005. გვ.227-241.
15. ჩხარტიშვილი მ. წმიდა მამა გიორგი მთაწმინდელი და ქართული იდენტობის სამანები XI საუკუნეში. – კრებ.: ქართული წყაროთმცოდნეობა. XI. თბ., 2006. გვ. 87-101.
16. ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა. - ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I, თბ., 1955.
17. P. Burke, History as Social Memory. History, Culture and the Mind, Edited by T. Butler, New York 1980.
18. Brubaker R. and Cooper F. Beyond “Identity. www.ceu.hu/nation/classics
19. Smith A.D. Ethnic Origins of Nations. Oxford: Blackwell, 1986.
20. Хобсбаум Э. Нации и национализм после 1780 г. СПб.. 1998, с.18.
21. Шнирельман В.А. Миф о прошлом и национализм.
http://semitology.lugovsa.net/elephants/myth_of_past.htm